

УДК 341.41.025

Гринчак В. А., к.ю.н., доцент, ЛНУ ім. І. Франка

Злочин міжнародного характеру як об'єкт міжнародного кримінального права

Стаття розглядає проблему явища злочину міжнародного характеру як об'єкта міжнародного кримінального права. Основна увага зосереджена на аналізі правової природи та особливостях злочинів міжнародного характеру, а також дискутується можливість розглядати злочин міжнародного характеру як відповідний стандарт та об'єкт міжнародного права.

Ключові слова: об'єкт міжнародного кримінального права, мінімальні стандарти в галузі прав людини та основних свобод, злочин міжнародного характеру.

Статья рассматривает проблему явления преступления международного характера как объекта международного уголовного права. Основное внимание сосредоточено на анализе юридической природы и особенностей преступления международного характера, а также дискутируется возможность рассмотрения преступления международного характера в качестве соответствующего международного стандарта и объекта международного права.

Ключевые слова: объект международного уголовного права, международные стандарты в сфере прав человека и основных свобод, преступление международного характера.

The article reveals the crime of international character as an object of international criminal law. The attention is focused on the analysis of law nature and peculiarities of crimes of international character. The possibility the consider crime of international character as an appropriate standard and object of international law is discussed.

Key words: object of international law, minimal standards of the sphere of human rights and fundamental freedoms, crime of international character.

Класичну модель міжнародного кримінального права запропонував ще Ф. Мартенс, взявши за основу «міжнародну судову допомогу держав одна одній при здійсненні ними каральної влади у сфері міжнародного спілкування» [1]. На його переконання, взаємодія суб'єктів міжнародного права, охоплена поняттям «міжнародне кримінальне право» стосувалася виключно процесу переслідування осіб, які вчинили загальнокримінальні злочини. Такий підхід характерний багатьом дослідникам як минулого, так і сучасності. Для акцентуванні уваги саме на цій категорії протиправних дій науковцями було запропоновано відповідне поняття: «злочин міжнародного характеру». Сьогодні визріла необхідність аналізу явища міжнародно-правового характеру, яке охоплюється цим поняттям.

У науковій літературі злочину міжнародного характеру присвячена значна увага. Насамперед, він покликаний характеризувати протиправну поведінку індивіда у питаннях міжнародного співробітництва. Сам термін був запропонований радянськими вченими. Його використовувала низка дослідників, зокрема: Л. Галенская, І. Карпец, А. Решетов та ін. Проте, це був далеко не єдиний термін у відповідному понятійному апараті, оскільки інколи використовувалися наступні: «транснаціональний злочин», «транскордонний злочин» тощо. Не зважаючи на зовнішню схожість, вони, як видається, відповідають різним явищам.

Для цілей міжнародного співробітництва у боротьбі зі злочинністю термін «злочин міжнародного характеру» є досить вдалим та універсальним, оскільки у його констrukцію вже закладено характеристику протиправності поведінки (діяння) правопорушника та факт криміналізації її різним державам. Інші терміни не несуть

відповідного змістовного та смислового навантаження і їх використання зазвичай є епізодичним. Поряд із ними можна вважати синонімами групи злочинів під назвою «конвенційні злочини», «карні злочини міжнародного характеру», «міжнародні карні злочини», «злочини, що порушують міжнародний правопорядок» тощо [2].

Окремі автори намагаючись підкреслити міжнародний характер правопорушень використовують особливі конструкції назв відповідних явищ міжнародно-правового характеру. Тому, видається, певного поширення набули терміни «злочин проти міжнародного права», «злочин відповідно до міжнародного права», «злочин за міжнародним правом» (crime under international law) [3] та інші. Також існує точка зору, що термін «злочин міжнародного характеру» вживається для розмежування категорії загально кримінальних злочинів із «міжнародними злочинами».

Дійсно, у сучасному міжнародному праві прийнято розрізняти «міжнародні злочини», що загрожують загальному миру та міжнародній безпеці і «злочини міжнародного характеру» [4]. Чіткого конвенційного розмежування цих явищ та, взагалі, єдиного визначення поняття «злочину міжнародного характеру» немає. Різні держави зазвичай наполягають на своєму баченні проблеми [5]. Зокрема, держави-члени ЄС переконані в тому, що спроби погодити спільне визначення приречені та можуть звести нанівець успіхи досягнуті протягом останніх років [6]. Тому, особлива увага у цьому питанні прикута до пропозицій фахівців у галузі міжнародного права.

Доктрина міжнародного права пропонує кілька визначень злочинів міжнародного характеру. Зокрема, І. Карпец розуміє під «злочинами міжнародного характеру» діяння, передбачені міжнародними угодами (конвенціями), що зазіхають на нормальні відносини між державами, наносять шкоду мирному співробітництву в різних сферах відносин (економічних, соціально-культурних, майнових і т.п.), а також організаціям і громадянам, відповідальність за які настає або відповідно до норм, встановлених у міжнародних угодах (конвенціях), ратифікованих у встановленому порядку, або відповідно до норм національного карного законодавства [7].

В. П. Панов, вважає, що терміни «злочин міжнародного характеру» і «міжнародні карні злочини» є синонімами і характеризують ці злочини як такі, «що не мають безпосереднього зв'язку зі злочинною діяльністю конкретної держави, однак зазіхають одночасно на міжнародний і національний правопорядок, на мирне співробітництво держав у галузі економіки, культури, торгівлі, на права і свободи людини, інтереси юридичних осіб і становлять суспільну небезпеку для багатьох держав» [8].

С. В. Черніченко під терміном «злочин проти міжнародного права (злочину відповідно до міжнародного права)» розуміє дії індивідів, що представляють небезпеку в міжнародному масштабі, які визнаються державами злочинними і потребують об'єднання зусиль для боротьби з ними [9].

Вважаємо, що для правильної побудови конструкцій понять і самого визначення «злочину міжнародного характеру» необхідно перш за все проаналізувати динаміку формування міждержавних взаємовідносин у цьому питанні. Беззаперечно, що на початкових етапах співробітництва у боротьбі зі злочинністю держави використовували як базовий елемент принцип взаємності. І лише згодом, договірним шляхом формували перелік (список) протиправних дій, необхідних для забезпечення міжнародних зобов'язань. Тобто, держави спочатку вдавалися до використання однотипної поведінки щодо правопорушників, а в подальшому обрали чіткий, законодавчо закріплений опис протиправної поведінки особи, за які мали намір застосовувати

переслідування у випадку перебування злочинця за межами державної території. Таким чином, можна стверджувати, що їхні дії не що інше, як формування відповідного стандарту поведінки держави на міжнародній арені, яка відповідає та підпорядковується нормам міжнародного права.

За канонами кримінального права склад злочину уособлює протиправну поведінку і являє собою сукупність встановлених кримінальним законом ознак, що характеризують конкретне суспільно небезпечне діяння як злочин. Для забезпечення належного співробітництва держав протиправність поведінки індивіда сприймається як факт і криміналізується обома сторонами. Тому, формувати додатково «злочин міжнародного характеру» в якості злочину як явища міжнародного права немає змісту, оскільки підходи сторін до поведінки правопорушника однакові і на порядку стоїть лише питання вибору: хто із них здійснить переслідування. Отже, як міжнародно-правове явище «злочин міжнародного характеру» - це лише стандарт (еталон) певної (протиправної) поведінки індивіда, а не злочин у розумінні кримінального права. Такий підхід підтверджує низка конвенцій універсального характеру, прийнятих у тому числі і під егідою ООН. Відповідно, склад злочинів міжнародного характеру повторює систему ознак протиправної поведінки фізичної особи, що знайшли закріплення у кримінальному законодавстві різних держав і характеризують конкретне суспільно небезпечне діяння як протиправне.

Необхідно також зазначити, що в міжнародних договорах нерідко наголошується навіть категорія тяжкості злочину (вважати злочин тяжким,, не вважати злочин політичним (п.3 ст. 3 Європейської конвенції про видачу 1957 р. [10]) або застосування державами-учасниками однотипних покарань за аналогічні злочини (вжити суворі заходи покарання, наприклад: ст. 2 Гаазької конвенції про боротьбу з незаконним захопленням повітряних суден 1970 р. [11], ст. 3 Монреальської конвенції про боротьбу з незаконними актами, направленими проти безпеки цивільної авіації 1971 р. [12] тощо).

Беззаперечно, що вже у самій назві «злочин міжнародного характеру» закладено певний контекст, який розкриває суть і зміст цього явища. Якщо витлумачити цей термін під кутом зору протиправної поведінки, його зміст можна передати наступною фразою: злочин (правопорушення) універсальний, однаковий для обох сторін — держав. Тобто, злочин міжнародного характеру фактично - це міжнародний (міждержавний) стандарт протиправної поведінки індивіда. Тому намагання окремих вчених застосувати до злочинів міжнародного характеру методику загально кримінальних злочинів є помилкою.

Суть злочину міжнародного характеру як стандарту протиправної поведінки розкривається через галузевий принцип подвійної криміналізації у міжнародному кримінальному праві. Сторони розглядають поведінку фізичної особи у повному її обсязі як протиправну, заборонену і карану. Склад злочину в обох випадках теж співпадає, практично співпадає і санкція, визначена державами за вчинене. Лише за наявності цих обставин буде співпадати і застосовуване державами переслідування правопорушника. Тобто, великої різниці у підходах до переслідування та покарання індивіда з боку однієї чи іншої держави не буде, а наближеність розміру санкції повністю задовольнить інтереси обох сторін.

Формування стандартів — злочинів міжнародного характеру здійснюється зазвичай шляхом узгодження єдиного переліку протиправних дій, застосування універсальної термінології та узгодження однотипних санкцій в національному законодавстві сторін.

Вважаємо, що поєднання цих складових забезпечує міжнародний (транснаціональний) характер конкретного злочину.

Не викликає сумнівів, що злочин міжнародного характеру — об'єкт міжнародного права, оскільки його існування зумовлює певну поведінку суб'єкта міжнародного права — взаємодію держав. Ця поведінка здійснюється у двох площинах: взаємодії держав щодо забезпечення ефективності боротьби з міжнародною злочинністю та дотримання міжнародних зобов'язань в межах державної території щодо попередження та запобігання вчинення правопорушення або однотипного переслідування та покарання злочинців. Тому, очевидно, що злочин міжнародного характеру тісно пов'язаний із мінімальними міжнародними стандартами прав людини та основних свобод. Один із основних (загальноновизнаних) принципів міжнародного права — повага прав людини та основних свобод був сформований саме завдяки розвитку цих міжнародних стандартів на ґрунті положень Загальної декларації прав людини та основних свобод 1948 р. та Міжнародних Пактів 1966 р. Вступ у силу Міжнародного Пакту про громадянські та політичні права та Міжнародного Пакту про економічні, соціальні та культурні права підтвердили наявність вичерпного переліку прав людини та основних свобод, який перетворився на обов'язкову норму сучасного міжнародного права. Саме принцип поваги прав людини та основних свобод регулює взаємодію держави та особи, зокрема і у будь-яких питаннях з громадянином іноземної держави.

Основні принципи міжнародного публічного права володіють вищою юридичною силою і є обов'язковими для всіх держав. Можливість існування таких норм передбачено ст. 43 Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 р. Ця стаття має назву «Зобов'язання, які володіють силою на основі міжнародного права, незалежно від договору» [13]. Зміст вимог, визначених цією статтею передбачає необхідність виконання будь-якого зобов'язання, яке виникає із загальноновизнаних норм, передбаченими іншими міжнародними договорами та міжнародними звичаями, незалежно від положень укладеного договору. Такі норми в документі отримали назву «імперативні норми загального міжнародного права (*jus cogens*)». Їх статус і місце в системі норм міжнародного права визначено ст. 53 названої конвенції. Договори, які в момент укладення суперечать імперативній нормі загального міжнародного права не мають юридичної сили [14].

Зміст принципу поваги прав людини та основних свобод визначає поведінку держав з метою недопущення посягання на мінімальні стандарти прав людини та основних свобод. Встановлюючи чіткі критерії можливостей індивіда, він водночас не відкидає допустимість переслідування останнього за інших обставин. Відповідно, право держави на переслідування, хоч і не є абсолютним, проте беззаперечно підтверджується нормами міжнародного права. Як наслідок, протиправність поведінки індивіда виступає критерієм, який обмежує обсяг мінімальних стандартів прав людини та основних свобод і наголошує на правомірності поведінки держави.

За таких обставин «злочин міжнародного характеру» як відповідний міжнародний стандарт виконує функцію визначення межі допустимої поведінки індивіда, яка не передбачає переслідування з боку держави. Констатація факту наявності злочину міжнародного характеру переводить міжнародні відносини в іншу площину, а саме: співробітництво держав у боротьбі зі злочинністю.

Міжнародне співробітництво у боротьбі зі злочинністю зазвичай забезпечується шляхом імплементації норм міжнародного права, не залежно від джерела походження: універсальних, регіональних чи двосторонніх, у національне законодавство. Кожна

держава в особі інституцій, які виконують її прерогативи, визначає відповідний режим співробітництва, засоби та способи його дотримання. Співробітництво у переслідуванні правопорушників загалом складає основу взаємодії держав у боротьбі зі злочинністю.

Взаємодія держав у боротьбі зі злочинністю обумовлена поважанням державного суверенітету і наслідків, які випливають з нього і формують для держав певні міжнародні зобов'язання. Насамперед, це зобов'язує утримуватися від поведінки яка може нанести шкоду чи мати будь-які негативні наслідки для інтересів іншої держави у питаннях поводження з особами, до яких ці держави висувають претензії. З іншого боку, для забезпечення співробітництва держава зобов'язана ініціювати взаємодію визначених державних органів з відповідними органами інших держав, міжнародних організацій тощо.

Очевидно, що злочин міжнародного характеру є відповідним міжнародним стандартом поведінки фізичної особи, який породжує міжнародно-правові наслідки. Він одномоментно розуміється і тлумачиться різними державами, викликає однакову поведінку різних суб'єктів міжнародного права та має однакові правові наслідки на території різних держав.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Мартенс Ф.Ф. Современное международное право цивилизованных народов. В 2-х т. /Ф.Ф. Мартенс. — М.: Зерцало, 2008., Т.2. — С. 243
2. Broomhall B. International Justice and the International Criminal Court: Between Sovereignty and the Rule of Law / Bruce Broomhall. — Oxford : Oxford University Press, 2003. — P. 28 -29.
3. Каламкарян Р. А. Принцип добросовестности в современном международном праве / Р. А. Каламкарян. — М. : Наука, 1991. — С. 17.
4. Международное право. Учебник для вузов. /Отв. ред. Г. В. Игнатенко, О. И. Тиунов. — М. : НОРМА-ИНФРА, 1999. — С. 420-421
5. Мансуров Т. Т. Понятие и общие признаки преступлений международного характера / Мансуров Т. Т. // Юрист-международник. Всероссийский журнал международного права. — 2004. — № 1. — С. 58.
6. Док. ООН А/44/456. ООН борется против терроризма. Генеральный секретарь. Доклады. Меры по ликвидации междунар. терроризма от 25 авг. 1999 г. [Электронный ресурс] / ООН. — Режим доступа : http://www.un.org/russian/terrorism/sg_reports.shtml. - С. 14.
7. Карпец И. И. Преступления международного характера / И. И. Карпец. — М.: Юрид. лит. 1979. — С. 48.
8. Панов В. П. Сотрудничество государств в борьбе с международными уголовными преступлениями: Учеб. пособ. / В. П. Панов. — М. : Юрист, 1993. — С. 13.
9. Международное уголовное право: Учеб. пособие / Под общей ред. В. Н. Кудрявцева. 2-е изд., перераб. и доп. — М. : Наука, 1999. — С. 149
10. Международное уголовное право в документах: Учебное пособие. В 2 т. Т.2./ Сост. Р.А. Валеев, И.А. Тарханав, А.Р. Каюмова. — Изд. 2, перераб. и доп. — М.: Статут, 2010.— С. 29.
11. Международное уголовное право в документах: Учебное пособие. В 2 т. Т.1./ Сост. Р.А. Валеев, И.А. Тарханав, А.Р. Каюмова. — Изд. 2, перераб. и доп. — М.: Статут, 2010.. — С. 197.
12. Международное уголовное право в документах: Учебное пособие. В 2 т. Т.1./ Сост. Р.А. Валеев, И.А. Тарханав, А.Р. Каюмова. — Изд. 2, перераб. и доп. — М.: Статут, 2010. — С. 205.
13. Венская конвенция о праве международных договоров. Комментарий. — М.: Юрид. литер 1997.- С.123 - 124.
14. Венская конвенция о праве международных договоров. Комментарий. — М.: Юрид. литер 1997.— С. 143 — 147.